

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Doğu Anadolu Bölgesi Teşkilatlanması

Mehmet Pınar*

Öz

Serbest Cumhuriyet Fırkası, bizzat siyasi iktidar tarafından kurdurulup, yine siyasi iktidar tarafından kapatılan oldukça kısa ömürlü bir siyasi partidir. Anadolu'nun farklı bölgelerinde teşkilatlanmış Serbest Cumhuriyet Fırkası'ndan halkın beklentileri, ekonomik durum, kültürel farklılık, etnik kimlik vb sebeplerden dolayı farklılık göstermiştir.

Bu çalışmada Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Doğu Anadolu teşkilatlanması ve iktidarın yaklaşımlarını inceleyerek, Doğu Anadolu'da Malatya ve Kars'ta teşkilatlanmış muhalefetin ortaya koyduğu siyaset anlayışının halkın beklentilerine karşılık verip vermediğini araştırmak hedeflenmiş olup; Ayrıca muhalefetin Doğu Anadolu teşkilatlanmasında hangi referansların ön planda olduğunu, teşkilatı kuranların ve destekleyenlerin beklentilerinin neler olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğu Anadolu, Kars, Malatya, Serbest Cumhuriyet Fırkası

---

* Yrd. Doç. Dr. Yüzüncüyıl [Üniversitesi, mmetpinar@gmail.com](mailto:mmetpinar@gmail.com)

Eastern Anatolia Organization Of The Free Republican Party

Mehmet Pınar*

Abstract

Free Republican Party is a political party, which was made to be founded by the political power itself and closed by again the political power, with a very short life. The expectations of the people from the Free Republican Party, organized in different regions of Anatolia, differed due to reasons such as economic situation, cultural difference, ethnicity etc.

In this study, it is aimed to investigate whether the politics of the opposition organized in Malatya and Kars in Eastern Anatolia responds to the expectations of the people by examining the Eastern Anatolian organization and power approaches of the Free Republican Party. In addition, it was tried to show what references are in front of the opposition in Eastern Anatolia organization, what is the anticipation of the organizers and supporters

Keywords: *Eastern Anatolian, Kars, Malatya, Free Republican Party*

*Yrd. Doç. Dr. Yuzunciyıl University, mmetpinar@gmail.com

Giriş

Cumhuriyet rejimiyle birlikte yeni bir toplum inşasına yönelik iradenin oluşmasıyla birlikte toplumsal dönüşümle ilgili önemli adımlar atılmıştı.¹ Osmanlı Devleti'nden kalan bakiyeler üzerine Türklük esasına dayalı bir model oluşturmak istemişti. Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF), ülkeyi yönetenlerle geniş halk kitleleri arasında, gerek sınıfsal gerekse düşünsel bir fark olduğu, halkın yoksulluk içinde bulunduğu ve yeni bir kimlik inşasının oluşturulmaya başlandığı bir dönemde ortaya çıkmıştı.² Bu süreçte Mustafa Kemal Paşa'nın, 1930'da ülkedeki huzursuzluğa çare bulacak sadık bir muhalefete ihtiyacı vardı.³ Mustafa Kemal Paşa'nın amacı toplumda var olan muhalefeti meclise taşıyarak farklı bir siyasi atmosfer oluşturmak ve bu tartışma ortamında inkılapların toplum nezdinde bir karşılığı olup olmadığını anlamaktı.

Bu bağlamda Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'ya “*Bu yeni parti kurulursa rahat bir nefes alacaksınız. Meclis'te iyi niyetli yapılacak eleştiriler hükümetin işini kolaylaştıracak ve emin ol seni başarılı kılacak*”⁴ sözleriyle destek vermişti. Sertel'e göre muhalefet, iktidar içinde doğmakta olan bir oluşum olduğu için bu fırkanın kuruluşu, iktidar fırkasının kendi kendini eleştirmesi ve kendi siyasetini beğenmemesi demektir.⁵ Mustafa Kemal Paşa'nın SCF ile birlikte hareket ettiği ve bu fırkayı desteklediği iddiaları karşısında Dâhiliye Vekâleti, bu söylentilerin doğru olmadığını propaganda amaçlı söylentiler olduğunu bildirmişti.⁶

Bu şartlar altında 12 Ağustos 1930'da Fethi (Okyar) Bey başkanlığında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası,⁷ kısa zaman içerisinde teşkilatlanmasını tamamlamıştı. SCF, Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik ve Laiklik esaslarına bağlı, insan hakları ve özgürlüklerin herkese eşit uygulanmasını ve korunmasını savunan bir fırka olduğunu belirtmişti. Bu da SCF'yi iktidarın hatalarını ve eksiklerini gösteren küçük bir parlamento içi fırka değil, muhalif ve iktidardan hoşnutsuz kitleleri içinde barındırmaya başlayan, iktidarın kuvvetli bir aday olduğunu gösteren bir fırkaya dönüştürmüştü.⁸ Bu yönüyle iktidarın kendisine biçtiği rolden de uzaklaşmaya başlamıştı.

Merkez teşkilat kurulduktan sonra kısa bir süre içinde parti, örgütlenmesini 63 ilden 37'sini kapsayacak şekilde yaygınlaştırmıştı.⁹ Ege ve Akdeniz teşkilatlanması diğer bölgelere göre daha hızlı bir şekilde gerçekleştirmişti. Muhalefetin taşra teşkilatlanması bölgelere göre farklılık göstermekteydi. Marmara, Ege ve Akdeniz'de daha çok ticari kaygılar ve etnik kimlikleri farklı olan unsurların iktidar dışı siyasi tercihlere yönelmesi belirleyici olurken, İç Anadolu ve Doğu Anadolu teşkilatlanmasında bu unsurların etkili olmadığını görmekteyiz. Bu çalışmamızda muhalefetin Doğu Anadolu teşkilatlanmasında hangi kriterlerin ön plana

¹ Ömer Obuz-Kemal Yakut, “İsmayil Hakkı Baltacıoğlu'nun Düşünce Dünyasında Devlet ve Din” Kekibeç, Sayı:41, 2016,s.171.

² Abdülhamid Avşar, Serbest Cumhuriyet Fırkası, İstanbul 1998, s. 46.

³ Erik Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, Çev: Yasemin Soner, İletişim Yayınları, İstanbul 1990,s.25.

⁴ Kılıç Ali'nin Anıları, Derleyen: Hulusi Turgut, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2007,s.261.

⁵ Son Posta, 11 Ağustos 1930.

⁶ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE), Kutu No; 27 Gömlek No:71 Belge:71-2001.

⁷ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9, D 57,F 3-348; Milliyet,13 Ağustos 1930.

⁸ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9,D,57,F.3-160;

⁹ Mehmet Kabasakal, Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960), Tekin Yayınevi, İstanbul 1991, s.122.

çıktığını tespit etmek, Doğu Anadolu'da muhalefet çatısı altında siyaset yapan kişilerin Kürtler ve Ermeniler ile ilişkilerinin hangi dinamiklere bağlı olduğunu ortaya koymaktır.

1-Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Doğu Anadolu Teşkilatlanması

Fethi (Okyar) Bey, sadece I. Umumi Müfettişlik mıntıkasında teşkilatlanmayacaklarını bildirmişti.¹⁰ Kürt isyanları ve aşiret yapılanmasını da dikkate alan Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF), bu bölgelerde teşkilatlanmamıştı. İktidar bu bölgelerde teşkilatlanmaya gitmediği için kendi dışındaki siyasi partilerin örgütlenmesine de sıcak bakmamıştı. Bu ilkesini çok partili hayata geçiş sürecinde Demokrat Parti'nin kuruluşunda da sürdürecekti. İktidar ortaya böyle bir ilke koymasına rağmen bölge ile iletişimini yöredeki aşiretler ve güçlü aileler kanalıyla sağlamıştı. SCF, I. Umumi Müfettişlik mıntıkası dışında Doğu bölgesi olan Malatya ve Kars'ta teşkilatlanırken, Erzurum, Van, Elazığ, Bingöl'de teşkilat kuramamıştı.

Weiker, Malatya, Kars'ın yanında Gümüşhane ilini de Doğu bölgesi içinde değerlendirirken, Erzurum'da teşkilatlanma gerçekleşmediği için bu ilden söz etmemişti.¹¹ Vakit gazetesinin iddiasına göre; SCF kapanmadan 3 gün önce Van'da kurulmuştu. SCF Genel Merkezi bu açılışı onaylamadığı gibi durumun önlenmesi için Van Valiliği'ne durumu bildirmişti.¹²

SCF'nin Doğu Anadolu teşkilatlanmasını gerçekleştirdiği Kars ve Malatya'da CHF örgütleri olduğundan bu vilayetler seçimlerde çok fazla bir varlık gösterememişti. Bölgede muhalefet fırkasını kuranlar, Türkiye'nin birçok bölgesinde olduğu gibi iktidar fırkası ile kişisel problem yaşayıp ayrılanlardan oluşmaktaydı. SCF'nin taşraya siyaset yapma hakkını geniş bir ölçekte sunması, iktidar fırkasından kopmaları hızlandırmıştı. İktidar fırkasının siyaset anlayışının merkezden yaklaşım modelini içermesi, taşranın hareket sahasını ve belirleyici olma kabiliyetlerini daraltmıştı. Muhalefet bu boşluğu doldurmaya yönelik politikalar üretmeye çalışmıştı.

Malatya teşkilatını kuranlar ile ilgili geniş bilgi varken Kars teşkilatı ile ilgili sadece iktidar fırkasında siyaset yaparken görevine son verilen ve Milli Mücadele'de önemli başarılarla imza atmış olan halk nezdinde de siyasi bir karşılığı olan Cihangirzade İbrahim (Aydın) Bey ile ilgili bilgi mevcuttu.

2-Serbest Cumhuriyet Fırkası Kars Teşkilatı

Cihangirzade İbrahim Bey, Kars ve çevresinde işgallere karşı, halkı teşkilatlandırarak, Ermeni ve Gürcülere karşı önemli başarılarla imza atmıştı.¹³ Milli Mücadele süreci ile birlikte 1921-1927 yılları arası Kars Belediye Başkanlığı görevini yürütmüştü. 1924'te Mustafa Kemal Paşa'nın Kars Türk Ocağı'nı ziyareti sırasında onunla tanıştı. Kars CHF Teşkilatı Başkanı'nın araya girmesi üzerine işten el çektirilmişti. Ankara'ya giderek, kendisini temize çıkartmıştı. Ağaoğlu Ahmet Bey, SCF'nin taşra teşkilatlanmasının çok erken olduğunu

¹⁰ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-4, D 57,F 3-160; BCA, 490. 01/435.1804.2-1.

¹¹ Walter F.Weiker, Political Tutelage and Democracy in Turkey-The Free Party and Its Aftermath, Leiden: E.J. Brill, 1973,s. 120.

¹² Vakit, 19 Teşrinisani 1930.

¹³ Cihangirzade İbrahim Bey'in bölgedeki faaliyetleri için bkz S.Esin Dayı, Elviye-i Selase'de (Kars, Ardahan, Batum) Milli Teşkilatlanma, Kültür Eğitim Vakfı Yayınevi, Erzurum 1997.

söylemesine rağmen¹⁴ Kars'ta Belediye eski Başkanı Cihangirzade İbrahim Bey'den SCF Teşkilatı'nı kurmasını istemişti.¹⁵ Her ikisinin de Türk Ocaklarında görev yapan ve Türkçü kimlikleri ön planda olmaları ilginç bir benzerlikti. İbrahim Bey, çok sevdiği Ahmet (Ağaoğlu) Bey'in bu isteğini kıramayarak teşkilatı kurmuştu. Fırka, şuan Kazım Karabekir Caddesi'nde bulunan XIX. yüzyılın sonunda Baltık mimari tarzında yapılan kışlık binalarından olan geniş ve elverişli binada açılmıştı. Bölgede sevilen ve sözü dinlenen bir kişi olduğu için memur ve halktan ciddi ölçüde üye kaydedilmişti. Kars teşkilatı kısa zaman içerisinde büyüdüğünden Kars'ta halkın çoğunluğu muhalefet tarafına geçmişti.¹⁶ Kars CHF Teşkilatı'nın kurulmasında SCF'nin merkez yönetiminde yer alan Ağaoğlu Ahmet Bey'in kişisel girişimleri etkili olmuştu. Cihangirzade İbrahim'in bölgeyi iyi tanınması, Kars'ta belediye başkanlığı yapmış olmasının yanında siyasetin içinde yer alması, Milli Mücadele'de Kars'ı Ermeni, Gürcü ve İngilizlere karşı koruması, onun siyasetteki önünü açmıştı.

Vilayette muhalefet fırkasının ciddi ölçüde üye sayısını arttırması, iktidarla muhalefeti karşı karşıya getirmişti. CHF'ye göre; muhalefetin güçlenmesinin ve üye sayısını arttırmasının en önemli nedenlerinden biri, doğru olmamasına rağmen Kars'ta çalışan memurların yolsuzluk yaptıklarının propagandasını yapmış olmasıydı. SCF Kars Teşkilatı, bu yolsuzluk olaylarının üzerine ciddi şekilde giderek, yolsuzluğun kaynağı olarak gördükleri tahsildarlık kurumunu iktidara geldikleri takdirde kaldıracakları vaadi, üye sayısını arttıran diğer bir neden olarak görülmüştü.¹⁷

Bütün bu gelişmelerle birlikte Türkiye genelinde SCF'nin kendini feshetmesiyle Kars SCF Teşkilatı da kendiliğinden kapanmıştı.¹⁸ Teşkilat kapandıktan sonra Kars'taki emniyet görevlilerinin Cihangirzade İbrahim'in evini arayarak, birtakım evrak ve dokümanları tutanak tutmadan götürdükleri de ifade edilmişti.¹⁹

Kars'ta Milli Mücadele hareketinin içerisinde yer almış, Ermenilere ve Ruslara karşı önemli işlere imza atmış olan bu kişi, muhalif kimliğinden ötürü Ağrı Kürt isyanlarıyla ilişkilendirilerek Batı Anadolu'da mecburi ikamete tabi tutulmuş, sonradan suçsuzluğu anlaşılınca Kars'a dönmesine izin verilmişti.²⁰

3-Serbest Cumhuriyet Fırkası Malatya Teşkilatı

Malatya ve Sivas vilayetlerine SCF Genel Merkezi'ne teşkilat kurulması için telgraflar yağmıştı.²¹ İzmir, Aydın, Balıkesir, Manisa havalisinde SCF lehinde yapılan gösteriler fırkanın Malatya ve çevresinde de teşkilat kurmasını arzu edenler tarafından memnuniyetle karşılanmışsa da teşkilatlanmaya karşı çıkanlarında olduğu iddiaları da önemli bir yer işgal etmişti. İktidar bu konuda temkinli hareket ederek, halkın herhangi bir propagandaya

¹⁴ Ahmet Ağaoğlu, Serbest Fırka Hatıraları, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1969,s.39.

¹⁵ Çetin Yetkin, S.C.F Olayı, Otopsi Yayınları, İstanbul 2004,s.153.

¹⁶ Weiker, a.g.e, s. 119.

¹⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.01/1993.1-33.

¹⁸ Cengiz Atlı, Kars'ta Siyasi Hayat, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014, s.77;Murat Küçükuşurlu, Cihangiroğlu İbrahim Bey'in 93 Harbi'nden Kurtuluş Savaşı'na Kadar Kars ve Çevresinde Teşkilatlanmada Aldığı Rol, Atatürk Dergisi, III/2, Erzurum 2002, s.258.

¹⁹ Fahrettin Kırzioğlu, " Cihangiroğlu İbrahim Aydın (1874-1948)'daki Milli Mücadele'de Kars ve Atatürk ile İlgili Belgeler", Belleten, XLVIII, Sayı: 189, 1984, s. 146.

²⁰ Samet Ağaoğlu, Babamın Arkadaşları, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1969,s.115.

²¹ Yarım, 14 Eylül 1930.

kapılmaması için aydınlatılması gerektiğini özellikle vurgulamaktaydı.²² İktidar, Malatya'da muhalefet teşkilatını kuracak olanlara temkinli yaklaşılmaması gerektiğini belirtmekteydi.

İktidarın temkinli yaklaşımlarına rağmen kuruluşunun ardından ülke çapında hızlı bir örgütlenmeye giden SCF, Malatya'da teşkilatlanma çalışmalarını hızlandırmıştı. Çalışmalar tamamlandıktan sonra müteşebbis heyette yer alanlar Eylül'ün ilk haftası valiliğe müracaat ederek teşkilat kurmak için izin istemişti. Valilik gerekli değerlendirmeyi yaptıktan sonra fırkanın kuruluşuna 25 Eylül'de onay çıkmıştı.²³ Valiliğin izninden sonra son hazırlıklarını tamamlayan muhalefet, 30 Eylül'de resmi açılışını yapmıştı.²⁴ Fırkanın kurucularından olan Abdurrahman Efendi, resmi açılışlarında memurların katılımının iktidar tarafından engellendiğini, ayrıca Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına kendilerinin davet edilmediğini ifade etmişti.²⁵ SCF Malatya Teşkilatı; Reis Âhizâde Abdurrahman Efendi²⁶, Üyeler Nebizâde Hacı Mustafa²⁷, Sülükizâde Abdullah Cevdet Efendi²⁸, Hacı Abdizâde Hilmi Bey²⁹, Kiğilizâde Kadir Efendi, Şırubizâde Mehmet Efendi, Kirişçizâde Süleyman Efendi³⁰, Fabrikatör Mehmet Bey³¹, Gebeşzâde Ali Bey, Atmalizâde Hacı Kâmil Efendi³², Mazancızâde Mehmet Efendi³³, Hamikoğlu İbrahim Çavuş, Mehmet Fahri Efendi³⁴, Sarızâde Kadir Efendi, Saltoğlu Hacı Ömer Efendi, Yüzbaşızâde Ahmet Efendi, İpekzâde Yusuf Efendi'den oluşmuştu. CHF İstihbarat raporlarına göre; Malatya SCF Teşkilatı'nda görev yapanların tamamına yakını suiistimal olaylarına karıştığı için işlerini kaybetmişti. İktidarla şahsi sorunları olan bu kişiler, muhalefet çatısını hesaplaşmanın merkezi olarak görmüşlerdi. Teşkilatta görev yapan

²² Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 9-57-3-321.

²³ BCA, 30.10/78.519.3

²⁴ Yeni Malatya, 2 Teşrinievvel 1930. Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, açılış tarihini 7 Ekim olarak vermektedir. Bkz. Hâkimiyet-i Milliye, 9 Teşrinievvel 1930. Muhalefet yanlısı Yarın gazetesi de Malatya teşkilatının Eylül'de kurulduğunu iddia etti. (Yarın, 14 Eylül 1930.)

²⁵ Son Posta, 10 Teşrinisani 1930.

²⁶ CHF İstihbarat Raporlarında; Malatya Belediye Meclis üyesi olan bu şahsın belli bir dönem medrese eğitimi aldığı, cahil ve basit bir adam olarak bilindiği, suiistimallere karıştığı için belediyedeki görevinden alındığı için düşmanca hislerle hareket ettiği, İttihat ve Terakki'nin son dönemlerinde bu tür suiistimallere karıştığı için yoksulken zengin bir durumuna geldiği belirtilmişti. (BCA.490.01/435.1804.1-74.)

²⁷ Belediye Meclis üyeliğinde bulunduğu, cahil ve basit adam olduğu, görevinden alındığı için kişisel gazezlere kapıldığı ifade edildi. (BCA.490.01/435.1804.1-74.)

²⁸ Akçadağ İlçesi Mal Müdürlüğü'nde görev yaptığı sırada yaptığı suiistimalden görevden alınarak kısa süreli bir hapis cezasına çarptırılmıştı. Güvensiz biri olduğu notu düşülmüştü. (BCA.490.01/435.1804.1-74.)

²⁹ Belediye eski Başkanı Hasan Bey'in oğludur. Suiistimal işlerine karıştığı ve çok zengin olduğu ifade edilmişti. (BCA.490.01/435.1804.1-74.)

³⁰ Fırka başkanının damadıdır. Suiistimalden dolayı belediyedeki görevinden istifa ettiği notu düşülmüştü. (BCA.490.01/435.1804.1-75.)

³¹ I. Dünya Savaşı sırasında orduya elbise hazırlayan bir fabrikatör olmuş, Ermenilerin tehciri sırasında fabrikasına aldığı sanatkârları soyarak zenginleşmişti. Belli bir dönem sonra zenginliğini kaybettiği için nüfuzunu genişletmek için bu fırkaya girdiği iddia edilmişti. (BCA.490.01/435.1804.1-75.)

³² Havza'da memurluk yaptığı sırada suiistimalden dolayı görevine son verilmiş, tekrar memuriyete dönmek için SCF'yi kullandığı rapor edildi. (BCA.490.01/435.1804.1-76.)

³³ Yoksul biri iken belediye müfettişi görevini yürütürken suiistimallerden zenginleşen bu şahıs bu durumdan dolayı istifa etmeye mecbur kalmış, tekrar eski nüfuzunu kazanmak için SCF'yi basamak olarak gördüğü öne sürüldü. (BCA.490.01/435.1804.1-76.)

³⁴ Memurluğu sırasında 2 defa suiistimalden mahkûm olmuş, özellikle hamamlarda şahısların ceplerinden para çalmasıyla meşhurdur Belediye eski Başkanının akrabasıdır. (BCA.490.01/435.1804.1-76.)

kişilerin siyasi donanımlarının zayıf olduğu, özellikle kaybettikleri makamlara geri dönebilmek ve nüfuzlarını genişletmek için basamak olarak gördükleri ifade edilmekteydi. Teşkilatta görev yapan bir kişinin adam öldürmesinin yanında en dikkat çeken ve diğer bölgeler için hazırlanan istihbarat raporlarında rastlanılmayan, aralarında Ermeni tehcirinden palazlananların olduğu bilgisiydi. Muhalefet çatısı altında siyaset yapan kişilerin iktidar fırkasında siyaset yapanlarla akrabalık ilişkisi olduğu görülmüştü. Üyelerin birçok yerde olduğu gibi SCF sonrası da iktidar fırkasında siyaset yapmaya devam ettikleri görülmüştü. Bu siyaset anlayışına Komünist teşekküllerde yer alan bir üyeyi de eklediğimizde siyasi paradigmanın çok fazla derinleşmediği, şahsi beklentilerin ve arzuların politik duruşların ve ilkelerin önüne geçtiği düşünülebilir.

SCF, Malatya’da merkezin dışında, Arapgir ve Kemaliye’de teşkilat çalışmalarını tamamlamıştı. Arapgir SCF Ocak Teşkilatı: Reis Sedirzâde Celâl Efendi,³⁵ Mustafa Beyzâde Cemil Bey,³⁶ Türkmenzâde Rüştü Efendi,³⁷ Kaşkalzâde Râsim Efendi,³⁸ Attarzâde Kerim Efendi’den oluştu.³⁹

Kemaliye İlçe Ocak Teşkilatı: Reis Genç Ağazâde Mustafa Zihni Bey,⁴⁰ Şakir Bey⁴¹, Hazinedarzâde Abdurrezzak Bey⁴², Ömer Agazâde Mustafa Efendi⁴³, Ocakçıbaşızâde Mehmet Efendi, Balızâde Ahmet Efendi⁴⁴, Ömer Lütfü Efendi’den⁴⁵ oluşmuştu.

CHF İstihbarat Raporlarında; Malatya İlçe Ocak Teşkilatları ile ilgili Malatya Merkez Teşkilatı’ndan farklı olarak inkılâp aleyhtarlığı içinde olanların olduğu dikkat çekmekteydi. Ermenilerle akraba olan ve Kürtlerle yakın temas kuran üyelerin varlığından söz edilerek bir üyenin Komünist faaliyetler içinde olduğu vurgulanmaktaydı. Merkez teşkilat ile benzerlik ilçelerde de suiistimal olaylarına karışan üyelerin bulunduğuydı. Rapor irdelendiğinde iktidarın muhalefet ile ilgili en küçük detayı araştırması, muhalefet fırkasının iktidar üzerinde

³⁵ CHF İstihbarat Raporlarında; Bu şahsın Tayyare Cemiyeti Başkanlığına seçilemediği için kişisel çekişmelerden muhalefet tarafına geçtiği, hiçbir işte çalışmadığı yazılmıştı. (BCA.490.01/435.1804.1-80.)

³⁶ 2 sene önce Belediye Başkanlığı yaptığı, işsizlikten geçen seneki seçimleri kaybettiği, nüfuzunu kazanmak için muhalefet tarafına geçtiği belirtilmişti. (BCA.490.01/435.1804.1-80.)

³⁷ Posta Telgraf Müdürlüğünde çalışmış, ahlaksızlık ve yolsuzluktan emekliye sevk edilmiştir. Yeni harflere karşı olduğu notu düşülmüştü. (BCA.490.01/435.1804.1-80.)

³⁸ Cahil, hiçbir şeyden anlamayan muhalefet nedir bilmeyen bir gençti. Seçimlerden sonra Elazığ’a kaçtığı ifade edilmişti. (BCA.490.01/435.1804.1-80.)

³⁹ Hiçbir nüfuzu olmayan bu şahıs Ermenilerle çok iyi dost olarak onlarla akrabalık kurmuştur. (BCA.490.01/435.1804.1-80.)

⁴⁰ Şeyh Said isyanı sırasında Elbistan’da şube başkanlığı yaptığı sırada askerinin sevki konusunda ihmali görüldüğü için emekliye sevk edilmiş, Divanı Harpte yargılanmış, Kemaliye’ye geldiği sırada mürtecilerle birlikte hareket etmiş, Cumhuriyet karşıtı biri olduğu notu düşülmüştü. (BCA.490.01/435.1804.1-80.)

⁴¹ İstanbul’da memur iken suiistimalden görevinden alınmış, Kemaliye’ye yerleşen bu şahıs nüfuz kazanmak için Genel Meclis Üyeliğini alabilmek için akrabaları ile beraber sıkı bir baskı kurmasına rağmen kazanamayınca iktidar fırkasına cephe aldığı ifade edilmişti. (BCA.490.01/435.1804.1-81.)

⁴² Abdurrezzak Bey’in annesi kadınlar arasında eski yazının geri getirilmesi, fesin tekrar takılması ve tekkelerin yeniden açılması propagandasını yaptığını, hatta başında fes olduğu halde hükümet dairesi önünden geçmiş ve zabitanın fesi alması üzerine oğlu ile birlikte hükümet aleyhtarı olduğu rapor edilmişti. (BCA.490.01/435.1804.1-82.)

⁴³ Savaş zamanında zengin olan bu şahıs tarikat mensubu olarak bilinmesine rağmen 2 kadına tecavüz ettiği iddiasıyla mahkemede yargılandığı ve hükümet aleyhtarı notu düşülmüştü. (BCA.490.01/435.1804.1-82.)

⁴⁴ Kürtlerle çok sıkı ilişkileri olan bu şahıs mahkemeler üzerinde nüfuz kurmaya çalıştığı rapor edilmişti. (BCA.490.01/435.1804.1-82.)

⁴⁵ İstanbul’da Komünist teşekküllere üye olduğu iddia edilmişti. (BCA.490.01/435.1804.1-82.)

ciddi bir siyasi endişe oluşturduğuydu. Raporu hazırlayanların kişisel yaklaşımlarını ve değerlendirmelerini kendi bakış açılarını yansıttıkları gözden kaçmamaktaydı.

Malatya Valisi Mehmet Tevfik Bey'in⁴⁶ SCF'nin Malatya'daki faaliyetleri ve CHF'nin çalışmaları ile ilgili Başbakanlığa ilettiği bir yazıda İzmir, Balıkesir, Aydın ve Manisa'da yaşanan olayların memleketin diğer taraflarında akisler uyandırdığını⁴⁷ SCF'de görev alanların şahsi çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerini, şu an için cazip görünen fırkanın ileriki süreçte çökmeye mahkûm olduğunu şu sözlerle ifade etmişti.⁴⁸

Vilâyet dâhilinde Malatya, Arapkir, Kemaliye, Pötürge kazalarında mevcut halk fırkası teşkilatını idare edenlerin bazılarına karşı beslenmekte olan hissiyatı husumetkârına cümlesinden olmak üzere bundan yirmi gün evvel üçü belediye azasından ve biri üç ay memuriyetten mahrumiyet cezasına mahkûm olan sabık mal müdürlerinden ve ikisi zürradan, biri metruk bir fabrikanın sahibi, ikisi küçük taahhüt işleriyle meşgul ki ceman dokuz kişi Serbest Cumhuriyet Fırkasının Malatya şubesini açmak üzere beyanname ile müracaat etmişlerdir. Muktezi muamelatı bu gün ikmal ettirebildikleri için ilmühaber verilmiştir. Beyannameye imza vazedenlerden biri halen Cumhuriyet Halk Fırkasının vilâyet hey'eti idaresinde bulunmakta olan esbak belediye reisi Hasan Beyin mahdumu Hilmi Bey olmakla beraber diğerleri de kısmen mumaileyh Hasan Beyin akraba ve eviddasıdır. Bizzat ve bilvasıta iki tarafla da alâkadar olan Hasan Beyin gayesi vaktiyle istifaen terk ettiği belediye riyasetini tekrar ele geçirmek ve menafii şahsiyesini alet etmektir. Yeni fırkanın muvaffakiyetini de teshile çalışan Hasan Beyin vaziyeti firka müfettişi Avni Beyefendi ve buradaki firka erkânınca da malûm ise de tahdidi mazarratı mülahazasıyla ahiren teşekkül eden kongre kararıyla hey'eti idarede ipkısı cihetine gidilmiştir. Bu tarzdaki teşekkülden de anlaşılacağı üzere Cumhuriyet Halk Fırkasının Malatya vilâyet idare hey'etinde müteakbil bir emnü itimat görülememekle beraber müsmer ve müessir faaliyetleri de müşahade olunamamaktadır. Yeni firka mensuplarına gelince biraz cazip görünen programları üzerinde propagandaya devam etmekte iseler de kısmı azamı lakayt kalmaktadır. Bu cazibeye tutulmak isteyen ve bulunanlar da vatanî ve millî mefkûre ve gayelerini temin ve istihsal için Serbest Cumhuriyet Fırkasına dahil olmak istiyorlar. Bu sebepledir ki yeni firka müteşebbisleri bir anı muvakkat için taraftar peyda etseler bile atii karipte inhilale mahkûmdurlar.

Rapordan anlaşıldığı kadarıyla Malatya'da muhalefet fırkasını kuranların iktidar fırkası ile bağları olduğu ve şahsi çekişmelerin taraf değiştirmelere yol açtığı görülmekteydi. Vali, hazırlamış olduğu raporda CHF Belediye eski Başkanı Hasan Bey'in⁴⁹ muhalefetin kuruluşunda çok etkili olduğunu, kaybettiği makamına tekrar geri

⁴⁶ Mehmet Tevfik Bey, Ordu'dan Malatya'ya 1930'un başlarında tayin olmuştu. (BCA. 030.10.01/14.70.1.)

⁴⁷ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A.IV-9, D.57, F.3-321.

⁴⁸ BCA, 030.10/78.519.3. Vali Mehmet Bey'in çalışmaları, Dâhiliye Vekâleti tarafından olumlu karşılanmıştı. (BCA, 030.10/82.536.30-2.)

⁴⁹ Şeyh Said isyanının bastırılmasında etkili olan Hasan Bey, Malatya'nın ilk Belediye Başkanı olup halk tarafından çok sevilmektedir. Belediye Başkanlığı yaptığı yıllarda (1924-1928) hizmetleri, adaleti, yardımseverliği ve özellikle cömertliği ile halk arasında adeta bir kahramana dönüşen Hasan Bey için birçok destan ve menkıbeler yazılmıştır. (Tahir Kutsi Makal, "Malatya'nın İlk Belediye Başkanı Hasan Bey Hakkında Bazı tespitler" III. Battal Gazi ve Malatya Çevresi Halk kültürü Sempozyumu, (19-21 Ekim 1988 Malatya) Malatya 1988, s. 210.)

dönebilmek için oğlu ve akrabalarını muhalefet çatısı altında siyaset yapmaya yönlendirerek ikili oynadığını iddia etmişti.

Raporda her ne kadar da Hasan Bey'in ikili oynadığının Parti Müfettişi Avni Bey tarafından da anlaşıldığı söylene de Malatya'nın ilk Belediye Başkanı olan Hasan Bey'in, Malatya'da önemli bir nüfuza sahip olduğu ve halk nezdinde siyasi bir ağırlığı olduğu için SCF'nin kapanmasından sonra da CHF Vilayet İdari Heyeti'ne seçilmişti.⁵⁰

Mehmet Tevfik Bey raporun sonunda “*Bu tarzdaki teşekküllerden anlaşılacağı üzere CHF'nin Malatya idare heyetine karşı bir itimat söz konusu olmamakla birlikte (teşkilatın) etkili bir faaliyeti de görülmemiştir. Yeni fırka mensupları biraz cazip görülen programları üzerinde propagandaya devam etmekteyseler de büyük kısmı ilgisiz kalmaktadır. Bu cazibeye tutulmak isteyen ve bulunanlar da vardı. Vatanî ve millî mefkure ve gayelerini temin ve elde etmek için değil, şahsî husumet ve menfaatlerini temin için SCF'ye dahil olmak istiyorlar. Bu nedenle yeni fırka müteşebbisleri geçici bir an için taraftar bulabilseler bile yakın gelecekte çözülmeye mahkûmdurlar. Bununla birlikte CHF'yi idare edenlerin gösterecekleri gayret ve göz açıklık sayesinde bu çözüme hızlandırılabilirse memleket içinde dedikodulara (9-57-3-*

*169) sebep olmaktan ibaret bulunan SCF'nin taşra teşkilatı taazzuv etmeksizin muntariz olur veyahut vatan zararsız ellere intikal eder. Adıyaman, Kahta, Akçadağ, Hekimhan kazalarında CHF teşkilatı bulunmadığı için yeni fırkanın buralarda faaliyeti görülmemiştir. SCF Malatya şubesine birde Arapkir şubesinin katılması ihtimali vardır. Her iki mevkide de herhangi bir taşkınlığa meydan verilmediği gibi bundan sonra da türlü tezahürata mahal bırakılmayacaktır. İdare memurları ve zabita gayet uyanık bulunmakta olup herhangi bir hadiseye karşı tedbirler alınmıştır.*⁵¹

Bu rapor SCF'nin taşra örgütlenmesi ve taşradaki faaliyetlerine ilişkin bilgi sunduğu gibi CHF'nin taşra teşkilatı çalışmalarına ilişkin de açıklamalarda bulunmaktadır. SCF'nin Malatya Valisi ilin siyasi panoraması hakkında Dâhiliye Vekâleti'ne bilgi veriyordu. Yazıdan anlaşıldığına göre CHF'nin Malatya teşkilatının bazı idarecilerine karşı toplumun bir kesiminde önemli bir tepki mevcuttu.⁵²

4-Doğu Anadolu'da 1930 Belediye Seçimleri

Nisan 1930'da TBMM'de yapılan çalışmalar sonucunda 163 maddeden ve 8 ana bölümden oluşan yeni belediye kanunu kabul edilerek, 14 Nisan 1930'da yürürlüğe girmişti.⁵³ Bu seçimlerle kadınlara ve gayrimüslimlere siyaset yapma yolu açılmıştı.

Seçimin en tartışmalı tarafı tam olarak teşkilatlanma çalışmalarını tamamlamayan muhalefetin seçimlere girip girmeme konusu oldu. Kars Milletvekili Ağaoglu Ahmet Bey de fırkasının olgunlaşmadan seçimlere girmesini doğru bulmamıştı.⁵⁴ Seçimlerin Doğu Anadolu'ya yansımalarına baktığımızda iktidarın siyasi argümanlarından çok siyasi baskı ve manevraları ön plana çıkmaktaydı. Malatya Belediye seçimlerini CHF adaylarının kazanacakları kuvvetle muhtemel olduğundan Vali Tevfik Bey,

⁵⁰ Mehmet Serkan Şahin, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Malatya Teşkilatı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2008, s.45.

⁵¹ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A.IV-9, D.57, F.3-168; BCA.030.10/78.519.3-4.

⁵² Cemil Koçak, Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s.246.

⁵³ Resmi Gazete, 14 Nisan 1930, Sayı:1471.

⁵⁴ A. Ağaoglu, Serbest Fırka... s.36.

bunun dikkate alınarak gerekli tedbirlerin alınmasını istemişti.⁵⁵ 21 Eylül 1930'da belediye seçimlerinin hazırlıkları bazı ilçelerde tamamlanmış olup şehir merkezinde ve Arapkir İlçesi'nde defterlerin bir iki güne kadar teslim edileceği bildirilmişti.⁵⁶ Defterde ismi yanlış yazılanların en geç altı gün içinde itiraz etme hakları vardı. Seçimler 1 Ekim 1930'da başlayacak ve on gün sürecek. Oy kullanmak için mahalleler on seçim mıntikasına ayrılmıştı.⁵⁷ CHF'nin Malatya'da seçimin başlamasıyla vaatlerini anlatan ayrıntılı bir broşür dağıttığı ve broşürün sonunda halkı tehdit eden ifadeler kullandığı öne sürülmüştü.⁵⁸

CHF, Malatya'da Belediye Meclis Üyeliği için iki bayan Şefika Hayri ve Meveddet Avni Hanımları aday göstermişti.⁵⁹ Ayrıca Malatya Tütün İnhisar İdaresi Atölye Müdürü Numan Bey'in eşi Cemile Numan Hanım da bağımsız aday olduğunu açıklamıştı.⁶⁰ Malatya'da SCF'nin aktif bir şekilde seçimlere girmesine rağmen Kars'ta ise, teşkilat tam olarak kurulamadığı için belediye seçimlerine katılmayarak, sadece muhalefet görevini sürdürmüştü.

SCF'nin Malatya'da Belediye Meclisi üyeliği için gösterdiği 54 adaydan 14'ü daha seçimin başında seçimler için serbest bir ortamın olmaması, zabitanın seçimlere sürekli müdahale etmesi ve Vali ve encümenin taraf tuttuğu iddiası ile adaylıktan çekildiklerini bildirmişti.⁶¹ Seçimin ilerleyen günlerinde SCF'den çekilenlerin sayısı 30'a çıkmış ve muhalefetin seçimlerden çekilerek seçmenlere oy vermeyin yönünde propaganda yaptığı iddia edilmişti.⁶²

İktidara yakınlığı ile bilinen Yeni Malatya gazetesi SCF'yi ısrarla sol frekansta bir fırka olarak değerlendirerek, hangi durum olursa olsun iktidar karşısında duramayacağını, iktidarın aydın kadroları elinde tuttuğu sürece muhalefetin başarılı olmasının mümkün olmadığını ve ülke genelinde yaygın bir kanaat olan SCF'nin teşkilatlanmadan önce merkezde muhalefet yapması gerektiği klişesini şu sözlerle ifade etmekteydi.

Malatya'da vakîa sol fırka kanunî muamelesinin tekemmül edememesinden dolayı, henüz teşekkül etmiş sayılamaz ise de hakikatte taazzuv ile hey'eti idaresini tayin eylemiş, propaganda sahasına geçerek aza kaydına bile başlamıştır. İçtihatlarla riayettâr olduğumuz için elyevm harekete geçemeyen memleketimizdeki bu sol firkanın bugünkü mücerret hüviyetine karşı şimdilik hürmetle iktifa ederiz. Malatya'daki bu sol şube iş sahasına geçse bile bereketli işler karşısında ve ammenin muhabbeti önünde tarihin mevlûdu olan CHF ile boy ölçüşmeyecektir, sanırım. Türk hayatının tekâmülüne, asrileşmesine hizmet ederek ebedî bir nam alan bu ünlü fırka; pürüzsüz ve samimî işlerin ilhamıyla memleketin bütün münevverlerini camiasında tutmak kudretini buldukça zayıf bir ekalliyet olan sol firkanın, değil bu defaki belediye, hatta yakın atide Millet Meclisi intihabatında dahi iktidar mevkii için muvaffak olmasına ihtimal verilemez. Binaenaleyh haslatı sayı namına elinde müspet bir tenkit cümlesine olsun malik olamayan bu sol fırka; tedricen yapacağı

⁵⁵ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A.IV-9, D.57, F.3-321.

⁵⁶ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A.IV-9, D.57, F.3-322.

⁵⁷ Yeni Malatya, 9 Teşrinievvel 1930

⁵⁸ Son Posta, 16 Teşrinievvel 1930

⁵⁹ Yeni Malatya, 2 Teşrinievvel 1930

⁶⁰ Yeni Malatya, 9 Teşrinievvel 1930

⁶¹ Yeni Malatya, 2 Teşrinievvel 1930.

⁶² Hâkimiyet-i Milliye, 9 Teşrinievvel 1930; Yeni Malatya, 9 Teşrinievvel 1930.

hizmetleriyle istikbale ait ümitlerini koruyarak ammenin vicdanına isiyle hulul edinceye kadar iktidar mevkii için çırpınmayıp yalnız fikir âleminde ve tenkit köşesinde kalsaydı herhalde daha hayırlı olurdu. Nitekim çırpınmaların bir fayda vermediğini gelen ajans haberlerinden anlıyor ve neticelenen yerlerdeki belediye intihabatında Cumhuriyet Halk Fırkası namzetlerinin kazandığını görüyoruz. milletin aklı selimi ile Malatya'da da reylerin bu fırka lehine tecelli edeceğine itimadımız berkemaldir.”⁶³

Yeni Malatya gazetesi seçimleri iktidar fırkasının kazanması için bütün propaganda araçlarını kullanmış, özellikle İsmet Paşa'nın Malatyalı olması ön plana çıkarılmıştır. CHF ve onun hükümeti Malatyamızı zulmetten nura gark etti. Bu iyiliği unutmama. Dün Viranşehir'de öten medeniyet düdüğü iki ay sonra Malatya'da ötecektir. Bu şaheser Malatyalı ve Malatya mebusu Başvekil İsmet Paşa hazretlerinin yüksek azimlerinden doğmuştur. Yanlış laflara kanma aklını basına topla. Belediye intihabatında reyini İsmet Paşa Hazretlerinin reis olduğu CHF namzetlerine ver”⁶⁴

Vali Tevfik Bey, 10 Ekim 1930 tarihinde Dahiliye Vekaleti'ne ilettiği ve Malatya'daki belediye seçimlerine ilişkin raporunda: “Evvəlki gün Malatya'dan Kemaliye kasabasına gitmek ve bugün dönerek Arapkir kazasına muvassalat ettim. Belediye seçim ve muamelatı şu merkezdedir: vilayet merkezi olan Malatya'da 8 günden beri SCF adayları 9 oy almış ve CHF adayları 201 oy almışlardır. Burada çoğunluk derecesi oluşmadığından süre bir hafta uzatılmıştır. Halen durum çok iyidir. Arapkir kazasında 2 günden beri SCF namına bir oy bile verilmememiştir. Vaziyet memnuniyet vericidir. Vilayetin defterlerdeki eksikliklerinde seçim işleri geciken Kahta kazasından başka diğer kazalarda seçim büyük bir başarıyla sonuçlanmıştır.”⁶⁵ Raporda; valinin seçimlerle ilgili en ufak ayrıntıyı bile atlamadığı, seçimlerde iktidarın tarafını tuttuğu açık bir şekilde görülmekteydi. Valinin merkeze bu içerikte bir raporu göndermesi merkezin herhangi bir refleks göstermemesi, mülki amirlerin taraf tutmasını meşrulaştıran bir adım olarak değerlendirilebilir.

Doğu Anadolu'nun tamamında seçimleri iktidar fırkası kazandı. Malatya'da merkezde seçimleri CHF kazanmıştı.⁶⁶ Pütürge'de seçimleri CHF'nin kazandığı 9 Ekim'de ilan edilmişti.⁶⁷ Kars ve Hakkari'de de seçimleri iktidar önde tamamlamıştı.

Malatya seçimlerinde muhalefet, iktidarın yolsuzluk yaptığını iddia etmişti.⁶⁸ SCF Genel Başkanı Fethi (Okyar) Bey, seçimlerde yapılan yolsuzlukları meclis gündemine taşıyarak, Malatya da dahil olmak üzere, İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale, Kocaeli, Aydın, Bursa, Denizli, Kütahya, Trabzon, Bolu, Gaziantep, Kırşehir, Giresun, Rize, Niğde, Çankırı, Amasya, vilâyetlerinde seçim yolsuzluklarının yaşandığını ifade etmişti.⁶⁹ Malatya ile ilgili seçim sonuçları incelenerek, evrak Devlet Şurası'na verilmişti.⁷⁰

⁶³ Yeni Malatya, 25 Eylül 1930.

⁶⁴ Yeni Malatya, 2 Teşrinievvel 1930.

⁶⁵ BCA, 030.10/82.536.27-1.

⁶⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 22 Teşrinievvel 1930; Vakit, 22 Teşrinievvel 1930; Cumhuriyet, 22 Teşrinievvel 1930.

⁶⁷ Yeni Malatya, 9 Teşrinievvel 1930. Kars merkez ve Göle İlçesi'nde CHF'nin kazandığı ilan edilmişti.

(Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A.IV-9, D.57, F.3-322.)

⁶⁸ Yarın, 15 Teşrinisani 1930; Şefik Avni Özüdoğru'nun Serbest Fırka Hatıratı, Hazırlayan: Abidin Temizer, Libra Kitapçılık, İstanbul 2014,s.31.

⁶⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, XXII/5. 15.11.1930.s.19; BCA, 030.10/8.48.1-2.

⁷⁰ Cumhuriyet, 14 Kanunievvel 1930.

Malatya'nın yanında Cihangirzade İbrahim tarafından Kars Valiliği'ne yazılan şikâyetle belediye seçim görevlilerinin muhtarlarla beraber ev ev dolaşarak, oy vermeye gelmeyen aileleri 25'er lira para cezasına çarptıracakları şeklinde uyardıklarını iddia etmişti.⁷¹

Benzer şekilde muhalefet, iktidarın Malatya'da bütün gücüyle seçime müdahalede bulunduğunu, belediye yönetiminin ve seçim encümeninin valinin yönlendirmesiyle kanunları hiçe saydığını ve valinin 2 gün boyunca seçim sandığının başında beklediğini ifade etmişti. Muhalefet tarafından seçimlerde yolsuzluk iddiaları merkez ile sınırlı kalmamış, ilçelerde de buna benzer iddialarda bulunmuştu. “*Kanuni haklarını bilmeyenlere ceza vereceksiniz!*” tehdidiyle, polis ve bekçilerle oy toplattırılmıştır. *Kemaliye’de vali ve kaymakam sandık başında oturmuş ve halkı kendilerine oy vermeleri konusunda tehdit etmişlerdir. Seçimi kazanacakları düşüncesiyle SCF kapatılmıştır. Arapkir kaymakamı Şefik Bey kuvvet kullanılması için jandarmaya emir vermiş kaymakam 300’den fazla vatandaşa “SCF kapanmıştır adaylarına oy verilmez.”* diyerek SCF mensuplarını dışarı çıkarmıştır.⁷²

Muhalefetin iddiaları karşısında iktidar yanlısı Hakimiyet-i Milliye gazetesi, Malatya'da muhalefet fırkasının seçimler için çok acele davrandığını, 14 kişinin daha seçim başlamadan istifa ettiğini, muhalefetin yolsuzluk yapıyor diyerek, valinin seçimlere müdahale ettiği ve zabıtalara baskı kurduğu iddialarının doğru olmadığını, vali ve encümenin seçimin asayişini sağlamak için seçim bölgesinde olduğunu öne sürmekteydi.⁷³

Seçimde yaşanan olaylardan dolayı SCF, kendini fesih etme kararı almış, Malatya'da da Nasuhi Caddesi'nde bulunan fırka merkezi 18 Aralık 1930'da Polis Memuru Naci Bey tarafından faaliyetleri durdurulmuştu.⁷⁴

1930 SCF deneyinin de gösterdiği gibi Kemalist rejimin kitle desteğine ihtiyacı vardı.⁷⁵ SCF'nin feshedilmesinden sonra Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa beraberindeki kalabalık bir heyetle uzun bir yurt seyahatine çıkmıştı.⁷⁶ Mustafa Kemal Paşa'nın temel amacı halkın sorunlarını yerinde görmek ve dinlemek, diğer bir gayesi de kısa süre önce biten belediye seçimlerinde halkın SCF'ye olan yoğun ilgisinin sebeplerini araştırmaktı. SCF tecrübesinden sonra CHF Genel Merkezi de 40 kişilik bir milletvekili heyetini çeşitli illere göndererek taşra teşkilatlarının mevcut hallerini inceleyip düzenlemekle sorumlu tutulmuştu. Bu çerçevede Malatya Milletvekili Abdülmuttalip Bey ile birlikte Rasim Bey ve Bekir Lütfi Bey Malatya parti teşkilatını incelemek için görevlendirilmişti.⁷⁷ Bu görev için Malatya'ya gelen Abdülmuttalip Bey de ilk olarak CHF teşkilatlarını ve idare heyetlerini incelemiş, teşkilat yöneticileri ve kentteki konumları hakkında çeşitli kişilerden bilgi toplamıştı. Bununla birlikte teşkilat, belediye seçimlerinden önce yapılan Vilayet Kongresini iptal ederek tekrar

⁷¹ İhsan Sabri Balkaya, Serbest Cumhuriyet Fırkası Arşiv Belgelerine Göre 1930 Belediye Seçimleri, Güneş Vakfı Yayınları, Erzurum 2006,s.110.

⁷² Köroğlu, 22 Teşrinievvel 1930, Sayı:258;İ.S.Balkaya, a.g.e, s.266.

⁷³ Hâkimiyet-i Milliye, 9 Teşrinievvel 1930.

⁷⁴ Yeni Malatya, 20 Teşrinisani 1930.

⁷⁵ Asım Karaömerlioğlu, Orada Bir Köy Var Uzakta Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem, İletişim Yayınları, İstanbul 2014,s.139.

⁷⁶ Akşam, 14 Şubat 1930. 1930 Malatya'ya yapılan yatırımlar için bkz. Mehmet Karagöz, “Cumhuriyet’in Modernleşme Sürecinde Malatya (1930-1938), Bir Seyyahın Notları Vesilesiyle” Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:18, Sayı:1 s.291-314

⁷⁷ Vakit, 17 Teşrinsani 1930

bir kongre yapma kararı almıştı.⁷⁸ CHF Kars Teşkilatı da ciddi bir teşkilatlanma oluşturamamasına rağmen kısa sürede muhalefetin üye sayısını arttırmasını dikkate alarak kendi iç bünyesindeki sıkıntıları sorgulama yolunu tercih etmişti.

Sonuç

SCF, Doğu Anadolu'da sınırlı sayıda teşkilat kurabilmiş, Malatya ve Kars, bölgede muhalefetin teşkilatlandığı başlıca vilayetler arasında yer almıştı. İktidar fırkası, muhalefetin kurulmasıyla birlikte her bölgede olduğu gibi Doğu Anadolu Bölgesi ve özellikle de Malatya ile ilgili istihbarat raporları hazırlamıştı. Doğu Anadolu'yla ilgili hazırlanan raporlarda etnik aidiyet kavramının sık kullanıldığı, muhalefet çatısı altında siyaset yapanların Ermenilerle ilişkileri sıklıkla tartışılmıştı. Bu yönüyle Çukurova bölgesindeki muhalefet teşkilatları ile benzerlik göstermişti. Ayrıca Kürtlerle ilişkileri iyi olan üyelere de özel vurgu yapılmıştı. Etnik kimlik vurgusunun ön planda olması, bölgedeki rejim aleyhtarlığının yoğun olması ile ilintili olması gerek. Erken Cumhuriyet döneminde başlatılan milli kimlik inşası, Doğu Anadolu'da farklı etnik ve kültürel yapılardan ötürü diğer bölgelere nazaran daha fazla önemsenmişti. İktidar, milli kimlik inşasının en önemli argümanlarından biri olan türdeş, homejen bir toplum oluşturma projesinde kendi modelini Doğu Anadolu'ya yerleştirmek için demiryolu ulaşımı, imar faaliyetleri, kültür kurumları vb aygıtlarla ortak bir dil ve kültür dünyası oluşturmak istemişti. Bu yönüyle Doğu Anadolu örneği, rejimin bu bölgelerde nasıl algılandığı ve siyasi iktidarın ortaya koyduğu projelerin bölge halkı tarafından nasıl karşılandığı açısından önemlidir. Bu coğrafyada siyaset yapanların diğer bölgelerle ortak tarafı, burada da muhalefeti kuranların iktidar fırkasından kişisel sebeplerle ayrılmış şahıslar olmasıydı. Raporlar çerçevesinde Malatya'yı diğer vilayetlerden ayıran en önemli yön SCF üyelerinin tamamına yakınının yolsuzluk ve suiistimal olaylarına karışmış olduğu iddiasıydı. Hemen hemen bütün vilayetlerde görülen mülki amirlerin seçimlere müdahale etmesi ve yönlendirmesi, Malatya'da çok daha baskın bir karakterde gerçekleşmiş, Malatya Valisi Mehmet Tevfik, bir siyasi parti başkanı gibi tarafını çok açık bir şekilde göstermişti. Ayrıca Milli Mücadele'de Kars, Ardahan, Batum'da (Elviye-i Selese) Gürcü, Ermeni ve İngilizlere karşı güçlü bir askeri ve siyasi teşkilat kuran ve önemli mücadelelerin içinde bulunan ve sonrasında da Kars SCF Teşkilatı'nı kuran Cihangirzade İbrahim'in etnik bir isyanı temsil eden Ağrı isyanı ilişkilendirilmesi, iktidarın ironisini göstermekteydi.

⁷⁸ M. S. Şahin, a.g.t, s.52. Mustafa Kemal Paşa'nı Malatya seyahati için bkz. Mesut Aydın, Atatürk ve Malatya, Malatya 2006.

Kaynakça

Arşivler

Cumhurbaşkanlığı Arşivi

Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE)

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi, XXII/5. 15.11.1930

Resmi Gazete, 14 Nisan 1930, Sayı:1471.

Gazeteler

Son Posta

Milliyet

Köroğlu

Akşam

Vakit

Cumhuriyet

Yarın

Yeni Malatya

Hâkimiyet-i Milliye

Son Posta

Araştırma Eserler

AĞAOĞLU, Ahmet, 1969, Serbest Fırka Hatıraları, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul.

AĞAOĞLU, Samet, 1969, Babamın Arkadaşları, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul.

AVŞAR, Abdülhamid, 1998, Serbest Cumhuriyet Fırkası, İstanbul.

AYDIN, Mesut, 2006, Atatürk ve Malatya, Malatya.

DAYI, S. Esin, 1997, Elviye-i Selase'de (Kars, Ardahan, Batum) Milli Teşkilatlanma, Kültür Eğitim Vakfı Yayınevi, Erzurum.

ERİK JAN, Zürcher, 1990, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, Çev: Yasemin Soner, İletişim Yayınları, İstanbul.

KABASAKAL, Mehmet, 1991, Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960), Tekin Yayınevi, İstanbul.

KARAGÖZ, Mehmet, “Cumhuriyet’in Modernleşme Sürecinde Malatya (1930-1938), Bir Seyyahın Notları Vesilesiyle” Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:18, Sayı:1

KARAÖMERLİOĞLU, Asım, 2014, Orada Bir Köy Var Uzakta Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem, İletişim Yayınları, İstanbul.

KILIÇ ALİ’NİN ANILARI, 2007, Derleyen: Hulusi Turgut, İş Bankası Yayınları, İstanbul.

KIRZIOĞLU, Fahrettin, 1984,“Cihangiroğlu İbrahim Aydın (1874-1948)’daki Milli Mücadele’de Kars ve Atatürk ile İlgili Belgeler”, Belleten, XLVIII, Sayı: 189,

KÜÇÜKUĞURLU, Murat, 2002, Cihangiroğlu İbrahim Bey’in 93 Harbi’nden Kurtuluş Savaşı’na Kadar Kars ve Çevresinde Teşkilatlanmada Aldığı Rol, Atatürk Dergisi, III/2, Erzurum.

MAKAL, Tahir Kutsi, 1988, “Malatya’nın İlk Belediye Başkanı Hasan Bey Hakkında Bazı tespitler” III. Battal Gazi ve Malatya Çevresi Halk kültürü Sempozyumu, (19-21 Ekim 1988 Malatya) Malatya.

OBUZ, Ömer, YAKUT, Kemal, 2016, “İsmayil Hakkı Baltacıoğlu’nun Düşünce Dünyasında Devlet ve Din” Kekibeç, Sayı:41.

ŞAHİN, Mehmet Serkan, 2008, Cumhuriyet Halk Partisi’nin Malatya Teşkilatı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.

ŞEFİK AVNİ ÖZÜDOĞRU’NUN SERBEST FIRKA HATIRATI, 2014, Hazırlayan: Abidin Temizer, Libra Kitapçılık, İstanbul.

WALTER F.Weiker, 1973, Political Tutelage and Democracy in Turkey-The Free Party and Its Aftermath Leiden: E.J. Brill,

YETKİN, Çetin, 2004, S.C.F Olayı, Otopsi Yayınları, İstanbul

Ekler:

DAHLİYE VEKÂLETİ Ticari kâğıt nömrəsi SAY 10566	Yanlığı yer Malatya	Telegraf mekânı № 764
	Tarih 20 / 9 / 1900	Kâğıt grâğı 11 / 9 / 1900
	Nömrəsi I/1900	Açığı 10 / 9 / 1900
Dahiliye Vekâletine		
<p>C. I/1900 gıfrazı: İmir, Aydın, Balıkesir, Manisa havalisinde H. C. farham lehinde yarılan müyiciler salı- fıcair firmanın Malatya ile mülkâtında da bîrer gube teşkil atmasını arzu edenler tara- fından umumiyetle kâğıtlarıca da aksariyet arzu tarafından şiddetle teklif edilmiştir. Bununla beraber hükûmete sadakat gıfrazlarının yarın her hangi bir ocuğuna tabi olmasa ihtis- sali daima nazari dikkate alınarak müteakkip bilinmektedir ve her türlü vesaili bildiren halkın k tenvir ve irfadinde çalığılmaktadır. belediye intihabında C. H. P. memetler- inin ihrami aksariyet etemedi ihtisali gub kuv- vetli olukla beraber teniri için long olan tedabir ittihaz edilmiştir ofendin.</p>		
Vali Tevfik		
CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞIVI Yer No. : Dos. No. : Vesika No.:		

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi
Cilt:IV/Sayı:XI/Mayıs /MMXVII

ISSN:2148-2292.

Academic Journal of History and Idea
Volume:IV/Number:XI/May /MMXVII

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi
Cilt:IV/Sayı:XI/Mayıs /MMXVII

ISSN:2148-2292.

Academic Journal of History and Idea
Volume:IV/Number:XI/May /MMXVII

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ